

Patryk Olbert

Dwa skanseny na Podkarpaciu : Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

Rocznik Kolbuszowski 16, 441-453

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dwa skanseny na Podkarpaciu: Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

1. Historia, geneza obu placówek

Po drugiej wojnie światowej władze Polski Ludowej kładły duży nacisk na propagowanie i pokazywanie kultury ludowej – zadanie to najlepiej spełniały muzea na wolnym powietrzu. Świadczy o tym deklaracja Ogólnopolskiego Zjazdu Konserwatorów w 1952 roku, w której postulowano budowę „parków etnograficznych i regionalnych”. Przełom nastąpił w latach 1956-1957, kiedy decyzje o powstaniu muzeów skansenowskich zaczęły zapadać w Ministerstwie Kultury¹. Próby powołania muzeów – parków etnograficznych chroniących, przez utworzenie ekspozycji, budownictwo ludowe południowo-wschodniej Polski z terenu dawnego województwa rzeszowskiego podejmowano od lat 50. XX wieku. Zaowocowało to powstaniem w 1958 roku muzeum w Sanoku. Uzasadniano jego powołanie potrzebą ratowania po zaszłościach wojennych tradycyjnych obiektów architektury ludowej opuszczonych przez właścicieli. Sytuacja na Podkarpaciu była wtedy trudna, między innymi w wyniku konfliktu z UPA, w 1947 roku nastąpiło ostateczne wysiedlenie ludności, w ramach akcji „Wisła”, z terenu Bieszczadów, Beskidu Niskiego i przyległych Pogórzy. Opuściła je ludność ruska (ukraińska), która na obszarach tych stanowiła większość. Pozostawione obiekty kultury materialnej i duchowej niszczały, były celowo dewastowane lub kradzione. Zabezpieczenie i naukowe opracowanie ocalałej substancji kulturowej tego interesującego polsko-ruskiego pogranicza,

¹ J. Tur, *Wspomnienie o Aleksandrze Rybickim*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” [dalej: MMBL], 2004, nr 36, s. 15-16.

zamieszkałego przez wyznawców kościoła zachodniego i wschodniego wyznaczyło cel i charakter powstającego muzeum. Placówkę założono dzięki zaangażowaniu ówczesnego wojewódzkiego konserwatora zabytków Jerzego Tura i późniejszego dyrektora Aleksandra Rybickiego. A. Rybicki w okresie międzywojennym współpracował z Muzeum Ziemi Sanockiej i był wielkim miłośnikiem regionu. Decyzja o powołaniu „Muzeum Skansenowskiego w Budowie” została podjęta w Ministerstwie Kultury w 1958 roku. Na posiedzeniu pierwszej Rady Muzealnej przekształcono jego nazwę na „Muzeum Budownictwa Ludowego”². Placówka objęła swym zasięgiem pozostającą w granicach Polski część Bieszczadów, Beskid Niski, Pogórza: Ciężkowickie, Dynowskie, część Pogórza Strzyżowskiego i Przemyskiego wchodzące administracyjne do województwa rzeszowskiego oraz zachodniej części województwa krakowskiego. Przy tak określonym zasięgu nie zostały nim objęte tereny środkowej i północnej części województwa rzeszowskiego, zamieszkiwane przez grupy etnograficzne Lasowiaków i Rzeszowiaków.

Koncepcja budowy skansenu eksponującego budownictwo tych grup pojawiła się jeszcze w końcu lat 50.³ W okresie 1970-1972 były podejmowane wielokierunkowe starania o utworzenie skansenu w Kolbuszowej. Od 1959 roku istniało w Kolbuszowej społeczne muzeum gromadzące świadectwa kultury Lasowiaków. Placówkę utworzono dzięki staraniom regionalistów na czele z najbardziej zasłużonym – dr. Kazimierzem Skowrońskim. Muzeum prowadzone było przez Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przyrody i Kultury im. Juliana Goslara. Do praktycznych działań na rzecz utworzenia skansenu w Kolbuszowej skłoniła działaczy regionalnych Uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie Nr 11/ 33/ 68 z 6 czerwca 1968 r. W dokumencie tym zapisano: „Zobowiązuje się Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku do rozszerzenia programu działania na teren całego województwa, a Muzeum Okręgowe w Rzeszowie zobowiązuje się do wstępnego wytypowania najcenniejszych zabytków budownictwa ludowego z północnych terenów województwa i udostępnienie powyższych materiałów wraz z opracowaniami z tego zakresu Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”⁴. Nadzór nad realizacją uchwały powierzono Wydziałowi Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej

² A. Rybicki, *Początki istnienia Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, „Biuletyn Informacyjny Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1964, nr 1, s. 4.

³ W. Dragan, J. Tejchma, *Skansen w Kolbuszowej. Przewodnik*, Kolbuszowa 1998, s. 4.

⁴ Cyt. za: K. Ruszel, *Zanim powstał skansen – czyli kształtowanie się koncepcji oraz starania o utworzenie w latach 1970-1972*, w: „Biuletyn Jubileuszowy”, Kolbuszowa 2009, s. 21; Archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku [dalej: AMBL], *Posiedzenie Rady Muzealnej*, z. 49, s. 21.

w Rzeszowie. Najpierw należało doprowadzić do upaństwowienia muzeum. Stało się to decyzją Prezydium PRN w Kolbuszowej (uchwała nr 43/222/70 Prezydium PRN z dnia 9 listopada 1970 roku w sprawie utworzenia Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej i nadania mu statutu). Upaństwowienie muzeum zbiegło się z deklaracją władz powiatu kolbuszowskiego wyrażoną w piśmie z 2 października 1970 r. o możliwości przekazania na potrzeby przyszłej placówki skansenowskiej – odpowiedniego terenu o powierzchni około 30 ha, położonego na granicy Kolbuszowej, Kolbuszowej Górnej oraz Brzeźówki⁵. Podjęto słuszną decyzję, ponieważ budownictwo Lasowiaków i Rzeszowiaków z terenów nizinnych i puszczańskich zupełnie nie pasowało do górzystej części pasma Gór Słonnych oraz budownictwa Łemków i Bojków czy nawet Pogórzan, graniczących od północy z Rzeszowiakami. Teren przeznaczony pod zabudowę w skansenie w Sanoku, przypominający pod względem krajobrazowym i przyrodniczym oraz fizjograficznym powierzchnię Podkarpacia, odbiegał od ukształtowania okolic Rzeszowa i Puszczy Sandomierskiej⁶.

2. Cele działania – misja obu muzeów

Statut Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku zatwierdzono w 1963 roku. W postanowieniach ogólnych zawierał informację, że jest to „instytucja typu parku etnograficznego”. W statucie określono, że muzeum „obejmuje swoim zasięgiem teren grup etnograficznych Bojków, Dolinian, Łemków i Pogórzan”. W części drugiej omawiano cele i zadania muzeum ustalone w oparciu o ustawę z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach. W paragrafie 4 zapisano, że „Muzeum jest instytucją naukowo-badawczą i oświatową. Do zasadniczych celów muzeum należy gromadzenie, przechowywanie, konserwowanie, naukowe opracowywanie i udostępnianie zabytków kultury ludowej i materiałów naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa ludowego, ochrona najcenniejszych zabytków kultury ludowej, opieka nad współczesną twórczością ludową, oraz popularyzacja kultury ludowej minionej i współczesnej”. Statut ten uznano za wzorcowy i na nim opierały później swoje statuty nowo powoływane muzea na wolnym powietrzu⁷.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 22

⁷ *Statut Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, „Biuletyn Informacyjny Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, 1964, nr 1, s. 7-11; Archiwum naukowe MBL, zespół 49, sygn. 9.

Celem Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej jest zachowanie dla następujących po sobie pokoleń świadectwa i obrazu ich tożsamości, który realizowany jest przez badanie i dokumentowanie dorobku kulturowego Lasowiaków i Rzeszowiaków oraz gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie jego materialnych świadectw⁸. W statucie, w rozdziale 2 zatytułowanym *Zakres działalności* zapisano: „Do zakresu działania Muzeum należy całokształt zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kultury ludowej miejskiej i wiejskiej zgromadzonego w Muzeum, dbałość o zachowanie substancji zabytkowej obiektów wchodzących w skład Muzeum, a także szerokie upowszechnianie wiedzy o dokonaniach narodowych w dziedzinie historii, etnografii, architektury, przemysłu, sztuki i rzemiosła artystycznego oraz archeologii”⁹.

3. Formy ekspozycji w obu muzeach

Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku powstało, by zabezpieczyć ocalałą po wojnie substancję kulturową południowo-wschodniej Polski, polsko-ruskiego pogranicza, dewastowaną lub rozkradaną w latach powojennych. Przenoszone budynki były opuszczone, brakowało sprzętów we wnętrzach. Początkowo chodziło tylko o zachowanie obiektów budownictwa ludowego, opracowanie pozyskiwanych zbiorów. Od początku do Rady Naukowej zapraszano autorytety naukowe z całej Polski. Dzięki nim sformułowano naukowe zasady doboru obiektów, metody ich przenoszenia i konserwacji. Zgodnie z założeniami projektowymi przenoszone obiekty miały być usytuowane w pięciu sektorach: Bojków, Łemków, Dolinian i Pogórzan wschodnich oraz zachodnich odpowiadających istniejącym do 1947 roku grupom etnograficznym. W trakcie organizacji parku etnograficznego zwiększono liczbę sektorów o sektor naftowy i małomiasteczkowy „Galicyjski Rynek” oraz archeologiczny. Obecnie mówi się o utworzeniu jeszcze sektora pasterskiego (pasterstwo Łemków i Bojków) oraz leśnego. Osiągnięciami w zakresie przenoszenia i konserwacji budynków oraz teoretycznymi opracowaniami z zakresu muzealnictwa na wolnym powietrzu dzielono się na konferencjach naukowych z przedstawicielami nowo powstałych muzeów. Współpraca MBL w Sanoku i muzeum w Kolbuszowej sięgała głębiej – pierwszy dyrektor Muzeum Kultury Ludowej, M. Skowroński pisał: „Utworzenie własnej grupy wykonawczej, która po

⁸ J. Bardan, *Słowo wstępne – czyli wyjaśnienie czym jest i czemu służy muzeum*, w: *Biuletyn Jubileuszowy*, Kolbuszowa 2009, s. 5.

⁹ Statut Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, <http://www.mkl-kolbuszowa.bip.podkarpackie.eu/index.php/statut> [dostęp 10.03.2016].

przeszkoleniu w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, rozpoczęła pierwsze rozbiórki w terenie i montaż obiektów skansenowskich¹⁰. W 1974 roku powołano Radę Muzealną, przewodniczył jej prof. R. Reinfuss, znany z działalności w Radzie Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku¹¹.

Nazwy skansenów sugerują, że przy ich powstawaniu inaczej sformułowano założenia statutowe. Muzeum Budownictwa Ludowego od początku miało być placówką doświadczalną, w której w sposób naukowy opracowywano zasady doboru, przenoszenia i prezentowania architektury ludowej. Koncepcja prezentowania fragmentów wsi – kompleksowego obrazu kultury została doprecyzowana dopiero w latach 70. Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej powołano znacznie później, gdy już wypracowano zasady organizacji skansenów, którym wyznaczono za cel kompleksową prezentację kultury ludowej. Inna była sytuacja obu muzeów po wytypowaniu obiektów do przenoszenia. W Kolbuszowej budynki te w większości były użytkowane aż do chwili przejęcia przez muzeum – dlatego w wielu przypadkach nabywano je wraz z inwentarzem ruchomym, co pozwalało na wierne odtworzenie wnętrza przy wykorzystaniu oryginalnych sprzętów¹². Ten sposób nabywania zbiorów pozwolił na realistyczne odtworzenie warunków życia i pracy konkretnej rodziny. W Sanoku początkowo przenoszono zagrody opuszczone przez mieszkańców i pozbawione wyposażenia (dwie zagrody ze Skorodnego w sektorze bojkowskim) lub zamieszkane przez nowych osadników (zagroda ze Smolnika, Klimkówki i ze Zdyni w sektorze łemkowski). Przy wyposażaniu takich zagród wypracowywano typowy model oparty na wywiadach terenowych, materiałach archiwalnych i literaturze¹³.

Pomimo drobnych różnic oba muzea postawiły sobie cel pełnej, kompleksowej prezentacji kultury ludowej, odtwarzając w odpowiednio dobranym terenie ruralistykę wsi, w wyznaczonych sektorach fragmenty typowej zabudowy i zagospodarowanie zagród dawnej wsi, np. łemkowskiej, lasowiackiej. W obu muzeach zagospodarowywany teren podzielono na sektory odpowiadające grupom etnograficznym. Rekonstruuje się układ dróg i mostów, studnie i ogrodzenia, a nawet przebieg cieków wodnych. Czyni się starania o utrzymanie pierwotnego usytuowania zagród w stosunku do stron świata i przebiegu dróg oraz przywrócenie odpowiedniego,

¹⁰ M. Skowroński, *Tak się zaczęło... Czyli o początkach i pierwszych latach Muzeum w Kolbuszowej*, „Biuletyn”, s. 17.

¹¹ Tamże.

¹² W. Dragan, J. Tejchma, *Skansen w Kolbuszowej*, s. 6.

¹³ D. Blin-Olbort, *Doświadczenia polskie w organizowaniu wnętrza skansenowskich*, „Acta Scansenologica”, t. 5, Sanok 1989, s. 178-180.

naturalnego otoczenia przez stosowne zadrzewienie, zagospodarowanie ogródków i pól uprawnych. Zakłada się sady ze starymi odmianami drzew owocowych, stosuje się nasadzenia tradycyjnych ziół i kwiatów w przydomowych ogródkach. Zabudowę uzupełniają obiekty sakralne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty przemysłowe, a w Sanoku zabudowania dworskie i plebańskie. Poszczególne sektory oddzielają parawany zieleni naśladujące zagajniki i zarośla, płynące potoki, a nawet staw¹⁴.

4. Zasięg działalności

Zasięg działalności nakreślony dla Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku nie obejmował północnych i środkowych regionów województwa rzeszowskiego. Muzeum określono jako placówkę ponadregionalną obejmującą południowo-wschodni skrawek Polski. Administracyjnie była to wschodnio-południowa i południowo-zachodnia część województwa rzeszowskiego oraz wschodnia krakowskiego (okolice Nowego Sącza aż po Krynicę), gdzie rozciągało się osadnictwo Łemków. Teren ten można geograficznie podzielić na trzy strefy: górską – od Dunajca na zachodzie Beskid Niski i Bieszczady do granicy państwa, Doły Jasielsko-Sanockie, Pogórze Ciężkowicko-Dynowskie. Poza tymi krainami znajdował się włączony okresowo do realizacji region przemysko-lubaczowski, obejmujący Pogórze Przemyskie i równinny teren lubaczowskiego po Roztocze. Na obszarze tym zamieszkiwali Bojkowie (zachodnia część tej grupy), będący potomkami osadników rusko-wołoskich zasiedlających ten teren w wiekach XV i XVI. Łemkowie osiedli w Beskidzie Niskim po obu stronach granicy polsko-słowackiej od Osławy i Osławicy na wschodzie do rzeki Białej na zachodzie. Przodkami Łemków również byli osadnicy rusko-wołoscy. Pogórzanie zachodni, zasiedleni od rzeki Białej po historyczną, XIV-wieczną granicę pomiędzy Polską a Rosją na wschodzie (po Jasiołkę i Wisłok), od Przełęczu Dukielskiej po Krosno, Strzyżów, Rzeszów – to ludność polska, potomkowie osadników z województwa krakowskiego i sandomierskiego, natomiast Pogórzanie wschodni – na wschód od historycznej granicy z Rosją (od Wisłoka po środkowy San – od Krosna na wschód i okolice Brzozowa) to potomkowie XV-wiecznych osadników polskich i niemieckich. Wschodnią część Dołów Jasielsko-Sanockich, okolice Leska, Sanoka i Mrzygłodu zamieszkiwali Dolinianie. Była to grupa mieszana, złożona z ludności polskiej i ruskiej, z niewielką domieszką niemieckiej¹⁵.

¹⁴ *Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Park Etnograficzny Przewodnik*, red. J. Ginalski, Sanok 2008, s. 24; W. Dragan, J. Tejchma, *Skansen w Kolbuszowej*, s. 15.

¹⁵ *Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, s. 29, 40, 54, 75 i 89.

Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej Park Etnograficzny objęło swoją działalnością środkową i północną część województwa rzeszowskiego, w której rozciągały się siedziby Rzeszowiaków i Lasowiaków. Lasowiaczy zamieszkiwali równinny teren pomiędzy Wisłą i Sanem i część lewego brzegu Sanu – zwany Puszcza Sandomierską. Ziemie te były naturalną rubieżą graniczną pomiędzy królestwem polskim i księstwami ruskimi. W początkowym okresie osadnictwa zasiedlali je niepokorni chłopci-ucieknięcia przed pańszczyzną z innych stron Królestwa, zbiedzy ścigani przez prawo oraz jeńcy wojenni. W miarę cofania się puszczy przybywali chłopcy z przeludnionych obszarów kraju, zachęceni przez prywatnych właścicieli i politykę Korony. Po rozbiorach Polski w XVIII wieku ziemie leżące na wschód od Sanu weszły w skład Galicji, a leżące po wschodniej stronie rzeki w skład Królestwa Kongresowego, w zaborze rosyjskim. Podział ten spowodował różnice kulturowe pomiędzy Lasowiakami z obu części. Rzeszowiacy zamieszkiwali szeroki pas żyznych ziem położonych wzdłuż osi Rzeszów-Łańcut-Przeworsk. Na utworzenie tej grupy w XIV wieku duży wpływ miała kolonizacja niemiecka. Ludność niemiecka z wschodnich ziem niemieckich zmieszała się z osadnikami polskimi przybywającymi z Królestwa (Mazowsza i okolic Krakowa) wzdłuż dolin wielkich rzek. Dzisiejszy obraz tych ziem ukształtował się od połowy XVII wieku¹⁶. Obie placówki uzupełniają swoje tereny badawcze, obejmując w sumie całość obecnego województwa podkarpackiego, a w przypadku MBL wykraczając na wschodnią część województwa małopolskiego ze względu na konieczność pokazania kultury całej Łemkowszczyzny.

5. Realizacja postawionych zadań przez obie placówki (ekspozycja, zbiory, zwiedzający, publikacje)

Na obszarze 38 ha (w wyniku prowadzonej penetracji terenu), w ekspozycji stałej Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku znalazło się blisko 150 obiektów budownictwa drewnianego od XVII do 2 połowy XX wieku. Wszystkie zostały rozebrane w terenie, przewiezione i złożone w parku etnograficznym. Do liczby tej trzeba dodać 26 kopii budynków postawionych na rynku zrekonstruowanego miasteczka i dwa oryginalne. Na początku, gdy rozpoczęto budowę parku, sanockie muzeum nie posiadało pomieszczeń ekspozycyjnych – pierwszym obiektem zagospodarowanym w tym celu była karczma z Rogów (1 połowa XIX wieku), w której przy-

¹⁶ W. Dragan, J. Tejchma, *Skansen w Kolbuszowej*, s. 8-14.

stosowano na wystawy obszerną sień zajezdną¹⁷. Następną była chałupa kmiecia z Zahutyńnia, która spłonęła wraz z wystawą kilimów małopolskich i 14 innymi obiektami podczas pożaru w 1994 roku. W kolejnych latach przeznaczono na wystawy wnętrza kilku nowo przeniesionych obiektów: murowany dom z Nowosiółek, drewniane budynki z Glinnego i Tyrawy Solnej, a w 2011 roku remizę z Golcowej i dom ze Starej Wsi na rynku miasteczka. Na stałe prezentowana jest licząca 244 ikony wystawa *Ikona karpacka* w jednym z budynków murowanych, który jest kopią domu stojącego w Nowosiólkach k. Baligrodu¹⁸. W ten sposób w stałej ekspozycji znajduje się obecnie około 4250 eksponatów w części wiejskiej i 4150 w części mieszczańskiej. W przybliżeniu jest to 1/3 zbiorów. Ekspozycje zmienne obejmują zwykle grupę zbiorów, które nie stanowią wyposażenia wnętrza¹⁹.

Ogólnie możemy stwierdzić, że w związku z postawionym zadaniem – organizacją ekspozycji skansenowskiej, profil zgromadzonych zbiorów obu muzeów jest podobny. Różnice wynikają z odmienności badanego terenu. Priorytetowym zadaniem Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku było gromadzenie przedmiotów z zakresu kultury ludowej w tym mieszczańskiej oraz dworskiej i sakralnej regionu z przeznaczeniem na wyposażenie przenoszonych obiektów architektonicznych. Tak się złożyło, że okresem przełomowym w odrzuceniu tradycyjnych sprzętów i urządzeń w zachowawczym regionie południowo-wschodniej Polski było pierwsze dziesięciolecie po zakończeniu drugiej wojny światowej – dlatego od początku powstania muzeum pozyskiwano pierwsze zabytki ruchome poprzez zakupy i darowizny bezpośrednio podczas penetracji w terenie. Zdarzało się też zabezpieczanie, czyli przejmowanie przedmiotów z opuszczonych obiektów w początkowym okresie działalności muzeum (około 13% zbiorów). Z czasem powstające załączki kolekcji zaczęto uzupełniać zakupami w sklepach Desy oraz od kolekcjonerów, zwłaszcza w zakresie rzemiosła artystycznego. Przekazy i darowizny to 10% od osób prywatnych i 5% z różnych instytucji²⁰. Eksponaty do zbiorów etnograficznych zostały przekazane przez Muzeum Historyczne w Sanoku, Prokuraturę Wojewódzką w Rzeszowie oraz Centralną Składnicę w Kozłowie (137 sztuk). Głównym celem było zgromadzenie odpowiednich obiektów architektonicznych i przedmiotów

¹⁷ D. Blin-Olbert, *Działalność oświatowa Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, MMBL, 1988, nr 30, s. 39.

¹⁸ J. Ginalski, H. Ossadnik, *50 lat Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku w świetle archiwów*, MMBL, 2008, nr 37, s. 24.

¹⁹ Informacja podana przez pracowników działu Kultury Ludowej Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku [10.03.2016].

²⁰ J. Czajkowski, *Gdy mija 30 lat – czas refleksji*, MMBL, 1988, nr 30, s. 11-12.

do ich wyposażenia oraz odtworzenia otoczenia. Poza pełnymi zagrodami wiejskimi i ich otoczeniem oraz domami mieszczańskimi, planowano przeniesienie i wyposażenie obiektów użyteczności publicznej (szkoła, karczma, remiza), obiektów kultu tj. świątyń obrządku grekokatolickiego i łacińskiego, kapliczek, synagogi, urządzeń przemysłowych (młyny, wiatraki, kuźnie, olejarnia). Zgromadzono przeszło 30 tysięcy eksponatów. Jak w każdym muzeum na wolnym powietrzu – utworzono dużą kolekcję małej i dużej architektury. Poszczególne zespoły architektoniczne, zagrody jedno- lub wielobudynkowe tworzą sektory odpowiadające grupom etnograficznym. Jest to około 180 obiektów drewnianych, zebranych w 56 zespołach architektonicznych w tym obiekty kultu religijnego – 3 cerkwie grekokatolickie, kościół rzymskokatolicki, kapliczki i rekonstruowana obecnie synagoga. Do ich wyposażenia pozyskano meble ludowe wiejskie, mieszczańskie oraz dworskie, różnorodny sprzęt domowy, np. 455 zegarów, 245 żelazek, ceramikę użytkową glinianą (ponad 500), kamionkową, fajansową (około 1000) i porcelanową oraz szklaną. Zebrano naczynia miedziane, mosiężne (około 450) oraz żeliwne. Rekonstrukcja pracowni rzemieślniczych doprowadziła do powstania zbioru narzędzi garncarskich, kołodziejskich, stolarskich, bednarskich, kamieniarskich, kowalskich, szewskich, grzebieniarskich, krawieckich, tkackich. Przechowuje się narzędzia rolnicze, przeznaczone do uprawy roli, hodowli i transportu. Powstała licząca ponad 1700 eksponatów kolekcja stroju ludowego i związanych z nim akcesoriów. Kultury duchowej dotyczy zbiór inspirowany obrzędowością doroczną: pisanki, drewniane kołatki, szopki bożenarodzeniowe (32), maski kołodnicze oraz sztuka ludowa, rzeźba dawna i współczesna, malarstwo na szkle (52 obrazy) i użytkowe oleodruki o tematyce religijnej (ponad 1000), paramenty cerkiewne i kościelne. Do najbardziej interesujących należy kolekcja ikon (około 500) oraz około 200 judaików z metali, ceramiki, szkła i tekstyliów od XVIII w. do 1939 r. związanych z kultem synagogałnym i domowym²¹. Utworzono kolekcję malarstwa polskiego „Wieś i krajobraz w malarstwie polskim” złożoną z 31 obrazów m.in. Teodora Axentowicza, Leona Getza, Vlastimila Hofmana, Władysława Jarockiego, Stanisława Kamockiego, Konrada Krzyżanowskiego, Jacka Malczewskiego, Włodzimierza Tetmajera i Leona Wyczółkowskiego²².

W podobny sposób powstawały zbiory Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej. Pierwsze przedmioty zbierane przez Muzeum Regionalne

²¹ D. Blin-Olbort, *Kultura ludowa w zbiorach Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, MMBL, 2008, nr 37, s. 67-113.

²² J. Malinowska, *Wieś i krajobraz w malarstwie polskim. Wystawa ze zbiorów Muzeum Budownictwa Ludowego. Katalog*, Rzeszów 1977.

Lasowiaków gromadzone były wybiórczo, za główną zaletę miały archaiczność i efektywność ekspozycyjną. Część zbioru zebrana później związana była ściśle z wyposażaniem obiektów w nowo budowanym Parku Etnograficznym. Po upaństwowieniu muzeum oraz nadaniu mu nowego statusu i zakresu działania Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej zgromadziło i zestawiło w Parku Etnograficznym położonym nad rzeką Nil, na obszarze 26 ha, około 80 obiektów dużej i małej architektury (chałupy, stodoły, spichlerze, budynki inwentarskie, kuźnie, wiatraki, młyn wodny), budynki użyteczności publicznej: szkoła, remiza, karczma, pracownia garncarska, olejarnia i maneż oraz obiekt sakralny – kościół z Rzochowa). Obiekty te, w pełni wyposażone, usytuowane w malowniczym terenie dokumentują życie codzienne Lasowiaków i Rzeszowiaków. W jubileuszowym wydawnictwie podkreślono, że „istotą pracy muzealnej jest gromadzenie zabytków i opieka nad nimi, one też decydują o wartości i znaczeniu każdego muzeum”²³. Zbiory muzeum liczą ponad 20 tysięcy eksponatów, wśród nich wyróżnia się kolekcja dawnej i współczesnej sztuki ludowej składająca się z rzeźb i płaskorzeźb drewnianych i ceramicznych, obrazów i rysunków, malowanek, makatek, wycinanek i pajaków. Niemal 900 eksponatów tworzy kolekcję tkanin, a w niej muzealia związane z ubiorami i wyposażeniem domów mieszczańskich i szlacheckich (np. kilimy, obrusy, bielizna pościelowa, elementy ubiorów). Największa część tej kolekcji to elementy stroju Lasowiaków z regionów: grębowski-tarnobrzeskiego, kolbuszowsko-raniżowskiego i leżajskiego oraz stroju Rzeszowiaków z regionów: rzeszowskiego, łańcuckiego i przeworskiego. Eksponaty związane z plastyką obrzędową to 471 sztuk. Są wśród nich pająki do przystrajania izby z bibuły, słomy, fasoli, płótna, piór czy orzechów, akcesoria kołędnicze, pisanki i palmy, pieczywo obrzędowe, czyli szyszki weselne i kołacze, różgi i wianki panny młodej oraz różnorodne ozdoby świąteczne izby. Zgromadzoną ceramikę możemy podzielić na rzemieślniczą: z warsztatów garncarskich (342), wyroby fajansowe z farfurni i porcelanowe. Dużo jest wyrobów z drewna, do których autorzy zaliczają meble drewniane, naczynia klepkowe i dłubane, drobny sprzęt domowy. Kolekcja narzędzi do uprawy ziemi i obróbki płodów rolnych liczy 269 eksponatów. Pokażna jest kolekcja uli i narzędzi pszczelarskich, w tym narzędzi do budowy barci. Ponad 200 sztuk to muzealia wykonane z miedzi, są to głównie naczynia, 640 muzealiów obejmują zbiory pożarnicze²⁴.

²³ J. Bardan, J. Dragan, W. Dragan, M. Górski, I. Kunysz, *Zbiory – czyli to co najważniejsze*, „Biuletyn”, s. 43.

²⁴ Tamże, s. 41-61.

W ramach obu placówek działają specjalistyczne biblioteki i archiwa naukowe. W bibliotece Muzeum Budownictwa Ludowego zgromadzono ponad 20927 pozycji, a w bibliotece Muzeum Kultury Ludowej 9 tys. pozycji inwentarzowych²⁵. Archiwum MBL posiada 173115 jednostek archiwalnych (16815 jednostek katalogowych), archiwum MKL ma 992 jednostki archiwalne i 266 w archiwum etnograficznym²⁶.

Frekwencja w obu placówkach zmieniała się w różnych okresach. Muzeum Kultury Ludowej w okresie największego nasilenia ruchu turystycznego w latach 2007 i 2008 odwiedziło około 30 tysięcy zwiedzających, a według danych z 2015 roku – około 35 tys.²⁷ W Muzeum Budownictwa Ludowego znaczny wzrost frekwencji nastąpił po 2000 roku. W latach 2001-2011 park odwiedziło łącznie 927,5 tys. osób, a w 2011 roku ponad 120 tys. Rok 2012, po wybudowaniu sektora małomiasteczkowego, to już 143 tys. gości. Podobnie było w r. 2013 i dwóch kolejnych latach. Zaważyło na tym dogodne położenie muzeum na trasie prowadzącej w Bieszczady, a zwłaszcza udostępnienie we wrześniu 2011 roku Galicyjskiego Rynku²⁸.

Muzeum Budownictwa Ludowego rozpoczęło od roku 1964 wydawanie „Biuletynu Informacyjnego”, w 1966 roku zmieniono nazwę na „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”. Do roku 2013 wydano 38 numerów zawierających artykuły dotyczące problemów z zakresu metodologii, konserwacji, inwentaryzacji, wyniki badań terenowych itp. Od 1980 roku zaczęło się ukazywać drugie wydawnictwo ciągłe: „Acta Scansenologica” poświęcone szeroko pojętym teoretycznym i praktycznym zagadnieniom muzealnictwa skansenowskiego w Polsce i na świecie. Dotychczas wydano 10 tomów²⁹. W wydawnictwie tym publikowano materiały z konferencji organizowanych przez muzeum.

Muzeum w Kolbuszowej wydaje od 2009 roku „Biuletyn Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej”. Do tej pory ukazały się trzy tomy³⁰. Tytuł

²⁵ Informacje pracownika biblioteki Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku [10.03.2016]; I. Kunysz, *Biblioteka*, „Biuletyn”, s. 68.

²⁶ H. Ossadnik, *Kolekcja zdjęć archiwalnych w zbiorach archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, MMBL, 2008, nr 37, s. 171-172; I. Kunysz, *Archiwa i biblioteka*, „Biuletyn”, s. 61-69.

²⁷ K. Dypa, *Nasi goście – czyli widzowie i uczestnicy*, „Biuletyn”, s. 74; Dane otrzymane w dziale Historyczno-Artystycznym MKL w Kolbuszowej [11.03.2016].

²⁸ A. Typrowicz, *Sprawozdanie z działalności Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku w latach 2001-2011*, MMBL, 2013, nr 38, s. 232; Informacje pracownika działu oświatowo-promocyjnego mgr Marcina Krowiaka [09.03.2016].

²⁹ H. Piasecka-Wilczyńska, *Działalność wydawnicza Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, MMBL, 1988, nr 30, s. 56-60.

³⁰ Informacja pracowników działu historyczno-artystycznego w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej [11.03.2016].

nawiązuje do pisma wydawanego metodą powielaczową przez społeczne Muzeum Regionalne Lasowiaków i Towarzystwo Opieki nad Zabytkami w Kolbuszowej. Od roku 1961 do 1971 roku ukazało się 11 „Biuletynów”³¹. Jako samodzielne publikacje ukazały się materiały z konferencji organizowanych przez placówkę.

Obie instytucje wydają przewodniki, katalogi lub komentarze wystaw, informacje o ekspozycji, o zbiorach i publikacje książkowe dotyczące regionu lub zawierające wiadomości o regionie przedstawiane na szerszym tle, np. w Sanoku: dwie pozycje H. Olszańskiego, *Chłopskie wiatraki Pogórza* z 1976 roku i *Chłopskie wiatraki Podkarpacia* (2002). Książki J. Czajkowskiego to: *Budownictwo ludowe Podkarpacia* (1977) i *Budownictwo ludowe w Karpatach w XVI-XIX w.* (1988). Muzeum publikowało serię monografii dotyczących regionalnego budownictwa ludowego w Polsce. W latach 1995-1997 wyszły trzy zeszyty o budownictwie Mazowsza i Wielkopolski³². W 1984 roku ukazała się pozycja książkowa *Muzea na wolnym powietrzu w Europie* napisana przez J. Czajkowskiego, a w 1989 roku *Tradycyjne olejarstwo w Polsce* H. Olszańskiego. Następne poświęcono kulturze grup ruskich: *Łemkowie w historii i kulturze Karpat* – dwa tomy 1994, 1995 pod red. J. Czajkowskiego, *Łemkowie, jako grupa etnograficzna* R. Reinfussa (1998) – *Studia nad Łemkowszczyzną* J. Czajkowskiego (1999) i *Zamieszkańcy* H. Olszańskiego (2007)³³.

Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej wydało w 2001 roku materiały z sesji naukowej *Kolbuszowa 300 lat miasta* (red. J. Bardan), a w 2006 roku *Tradycje naszej ziemi – ciągłość i trwanie* (red. J. Bardan) i *Miasteczko i okolica – od średniowiecza do współczesności* (red. J. Hoff)³⁴.

Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej są instytucjami regionalnymi, łącznie obejmują swoją działalnością obecne województwo podkarpackie. W statucie MBL w *Postanowieniach ogólnych* w punkcie 2 zapisano: „Muzeum obejmuje swoim zasięgiem tereny grup etnograficznych: Bojków, Dolinian, Łemków i Pogórze”³⁵. W paragrafie 3 punkt 2 statutu Muzeum w Kolbuszowej stwierdzono: „Muzeum obejmuje swoją działalnością obszar etnograficz-

³¹ K. Dypa, *Wydawnictwa czyli co ogłoszono drukiem*, „Biuletyn”, s. 105-113.

³² T. Czerwiński, *Osadnictwo i budownictwo ludowe na Mazowszu północno-zachodnim w XIX i na początku XX wieku*, Sanok 1995; W. Sadowski, *Budownictwo wiejskie u zbiegu Warty i Noteci*, Sanok 1997; A. Pelczyk, *Budownictwo ołęderskie na Równinie Nowotomyskiej*, Sanok 1997.

³³ H. Piasecka-Wilczyńska, s. 56-60.

³⁴ K. Dypa, s. 105-113.

³⁵ Statut Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, AMBL, zespół 49, s. 1.

ny Lasowiaków i Rzeszowiaków 3. Muzeum może prowadzić działalność na terenie całej Polski oraz poza jej granicami³⁶.

Oba muzea badają i dokumentują historię kultury materialnej, duchowej i społecznej grup etnograficznych Polski południowo-wschodniej zamieszkujących wschodnią część Polskich Karpat – pasmo Bieszczad, Beskid Niski, Pogórze Ciężkowicko-Dynowskie, Doły Jasielsko-Sanockie, teren między Wisłą i Sanem i część lewego brzegu Sanu zwany Puszcza Sandomierską – czyli mieszkańców wsi położonych w górnym i dolnym biegu Sanu, górnym i środkowym Wisłoka, Wiśluki i Ropy. Ten urozmaicony morfologicznie skrawek Polski był mocno zróżnicowany etnicznie i kulturowo. Badania obejmujące przełom wieków XIX i XX, lata 1918-1939 i powojenne do roku 1980, pozwoliły etnografom na podzielenie mieszkającej tu ludności na sześć grup etnograficznych: Bojków zasiedlających Bieszczady, Łemków w Beskidzie Niskim, Pogórzan na Pogórzu Ciężkowicko-Dynowskim i w zachodniej części Dołów Jasielsko-Sanockich, Dolinian we wschodniej części Dołów, Lasowiaków pomiędzy Wisłą i Sanem i na lewym brzegu Sanu zwanym Puszcza Sandomierską, Rzeszowiaków w dolinie środkowego Wisłoka czyli okolicach Rzeszowa, Łańcuta i Przeworska.

Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku oraz Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej udało się utrwalić i udostępnić pełny obraz kultury ludowej regionu, a przede wszystkim pokazać układy przestrzenne osadnicze (ruralistykę i urbanistykę), ochronić drewnianą architekturę, tradycyjne rzemiosła i ich wytwory, zachować kulturę duchową i społeczną dzięki ekspozycji dawnego budownictwa wsi i miasteczek w parkach etnograficznych.

³⁶ Statut Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, <http://www.mkl-kolbuszowa.bip.podkarpackie.eu/index.php/statut> [dostęp 10.03.2016].